

tona a Aristotela po Goetha a Nietzsche — duchů kultury podstatně formové a blízkých tomu, čemu se dnes říká *latinský názor*. Cení na poesii a žádá od ní předem funkci členící, organisující. Barrèsovi, který jest přesvědčen o supremacii latinské rasy nad rasami ostatními, nemůže býti patrně větší chvály než řekneme-li, že zde cítí a myslí jako celý Latinec.

Antonín Sova

Paní a pánové, nepřišel jsem dnes mezi vás, abych sehrál nebo pomáhal sehrát nevkusnou komedii malicherné osobní oslavy, jak jest, žel, u nás již obvyklá. Npropůjčil bych se k ničemu takovému. Hnuší se mně: jest necudná a tím již souzena a odsouzena. Vždycky před lety, kdykoliv jsem vídal tak zvané slavnostní číslo našich oficiálních listů, jak je připravovali naši staří svým vyvolencům, vzdychal jsem z hloubi duše: Bože, nedej *nám* nikdy klesnout k ničemu takovému — k té banálnosti, která se domnívá býti citem, k té nemyslivosti, která si říká vděčnost, k tomu pivnímu zápachu, který se etiketuje jako přátelská intimitnost. Bože, dej chlad distance, dej cudnost plachého, bezeslového pozdravu, dej krásu mlčení a zapomenutí, které přechází a míjí, přej i čest rychlé a dobře mířené rány — jen netrestej jubilejními oslavami. Dej, ať mladší generace jde přes nás jako se chodí přes mrtvolu vojáků, kteří vyplnili příkop před pevností. —

Jak vidíte, uctíti někoho a povědět mu, že ho mám rád, jest mi otázkou osobního taktu a osobní kultury, jest mi nesnadným a opravdovým uměním. Co je vzácnějšího, důležitějšího a krásnějšího v životě než milovati? I válka a nepřátelství má svoje pravidla, svoje zákony a řády, svůj ceremoniel — a úcta a přátelství nemělo by jich míti?

Nepřišel jsem tedy zapět panegyrik na Sovu: mám rád Sovu a poctívám ho svým přesvědčením, že by tím byl uražen. Pravda, přišel jsem ho poctít, ale poctít svým způsobem, a to znamená nejprve: nesnížit sebe. A neznám jiného způsobu pocty než říci:

brachu, žiješ čtyřicet let, a žil-lis je hlouběji, žil jsi v nich jistě cosi typického, kus věčnosti — dovol, abych se nad ní sklonil. Dovol, abych se nad tebou zamyslel, abych z rozvoje tvého výjmul odpověď, zákon, rytmus, myšlenku. Jest ve mně mnoho bolestné zvědavosti a zvidavosti; znepokojuje mne mnoho otázek: otázky po růstu básnické duše, otázky po podstatě uměleckého činu, otázky po poměru osobnosti a díla, otázky ethiky tvorby a literární kultury. Snad mně něco z nich vysvětlíš, na něco z nich odpovíš, pomůžeš vysvětlit, pomůžeš zodpovědět, zamyslím-li se chvíli nad tvým rozvojem, dílem, dráhou i snahou. Poctím tě tím, že se nad tebou zamyslím — není nad to královštější pocty na světě. A snad i já ti něco povím, upozorním na něco, vysvětlím něco z tvého růstu a organismu, vhodím pruh světla v temný vír a var, dám impuls, odpoutám sen, podním myšlenku: snad i ty zamyslíš se nad zamýšlením mojím. A tak budeme si oba k užtku a k potřebě pro růst svých osobností — a to jest jediná opravdová a krásná pocta na světě. A touto poctou uctíme se tedy navzájem. —

Kdo přehlíží dnes básnické dílo Sovovo, aby z něho vysledoval jeho rozvoj, jest jistě překvapen, jak dlouhá cesta vede od prvních jeho knih veršových k posledním. Dlouhá a příkrá. Dlouhá ne časem, nýbrž plností a bohatstvím vývojového rytmu, kterým žije. V době 7—8 let, od prvních veršových knih, *Realistických slok*, *Květů intimních nálad* a *Z mého kraje* až do *Vybouřených smulků* a do *Údolí nového království* v knize „Ještě jednou se vrátíme“, jež pokládám za vrcholy jeho básnické dráhy, opsal čaru dotýkající se dvojí duchové země. Mezi prvními a posledními výtvary leží rozdíl dvou generací, dvojího citění, dvojího hodnocení, dvojí básnické ethiky: dvojí duše jest uzavřena v jich protivě. A příkrá jest rozvojová čára Sovova — to znamená: nenalévá se volným tichým růstem, nýbrž prudce stoupá a rychle vrcholí po volném a ztlumeném rozběhu prvních sbírek.

V smutné době a v smutném prostředí rostly první knihy Sovovy. Pamatuju se dobře na ta temná léta. Vzduch čpěl

jakousi lítostí, nedůvěrou, chladným pošklebkem, zklamáním a prázdnotou. Bylo na konci let osmdesátých, po velikém romantickém bacchanale české poesie, po velikých legendárních a historických plátnech lumírovců, po prvních koloristických ohňostrojích — a všechn ten vzruch vyšuměl jaksí naplano, marně a nepřinesl osvobození. Seděli jsme chvíli u krbů všech civilisací, a přece bylo zima; bylo zima, záblo nás: nestačily ani, abychom si ohřáli u nich ustydle ruce. A reakce všude se hlásí — ovšem ne mužný otevřený odpor, kritika, zúčtování (na to byla doba příliš autoritářská a tyranská), ale nezdravý, plíživý, a proto otravný odboj, tlumený, který se nedovedl a nemohl zdravě a plně vyžít a nemohl se proto státi východiskem ozdravení a osvobození. Zatím měla reakce ta následky jen velmi neblahé a falešné: projevovala se jen nedůvěrou v každý veliký básnický rozlet, v každý smělý čin a sen.

Cítilo se instinktivně, že jest třeba začít stavět od základů, od malého, drobně, ze svého, že jest třeba se učit umělecké poctivosti, základním a zdánlivě malým ctnostem. Cítilo se, že nepomůže nám umělecká kultura s vnějška snesená, neprožitá, nevybojovaná a neprobojovaná živým organickým růstem. Cítilo se, že musíme vyžít své hoře, svoji malost a překonat je ze sebe.

A jak již v takových nejistých křížovatkových dobách bývá, vyskytli se dvojí lidé: jedny tísnila tato malost, toto obmezování se, toto bolestné zestrizlivění, a brali je jen za provisorium a východisko — z nich byl Sova —, druhým se obmezenost ta líbila a zalíbila, šla jim k duhu, batolili se v ní s chutí, dobře v ní trávili a tloustli: budoucí oficiální poetové.

A právě tito, daleko početnější, vtiskli této době svůj rys. Dnes jeví se nám doba ta dobou malých, šedivých, přikrčených snah, dobou duševní a umělecké bezpohlavnosti, dobou mdloby a malosti a předem dobou *malodušnosti* soustavně pěstované. Špatně chápaný realismus visel jako múra nad touto dobou, hubil a podlamoval každou odvahu, favorisoval každou prostřednost: chudoba zření platila za pravdivost, občanská spo-

lehlivost a krotkost za uměleckou ctnost, okreslování za tvoření, nedostatek osobního stylu a hodnocení za vrchol básnické moudrosti a hloubky.

První knihy Sovovy nezapírají, že se zrodily v této smutné kalné době: jakási stísněnost, jakýsi vnější tlak na nich leží: úzkost, mdlota, nejistota. Básník jakoby se bál sáhnouti hlouběji do *svých* studní, čerpat volně a hrdě ze *svých* vnitřních pramenů, dobýti se k nim a sestoupiti k nim. Takový jest alespoň při dnešní četbě první dojem. Jsou to látkově i formálně knihy jako všechny tehdejší knihy epigonské: sentimentální genre nemile převládá. Figurky, scény krotce pointované, meditace, pěstující jakousi vlašnou a usedlou moudrost životní, ne studenou, ne horkou, — a kde zasáhne širší dech a vášnivější tep, snaha zakřiknout je a zdusit co nejdřív. Tak jeví se věci na první pohled.

A přece jest tu jakési *plus* nad běžnou úroveň, hlásí se cosi, co nebývá v ostatních knihách té doby: mají svůj hlubší, melodičtější, rytmicky bohatší spád. Mají daleko více *sensibility* než knihy tehdejší úrody a tehdejšího rázu. Sem tam kmitne nový, ostrý, nekonvenčně viděný a cítěný detail. Ale hlavně víc *sensibility*, víc *sensibility*! A *sensibilitu* vášnivější, vroucnější, bolestnější než byla tehdy běžnou, *sensibilitu* špatně zkonejšenu, lehce zraňovanou a špatně sevřenou pod vnějším tlakem. A ještě cosi: zvláštní, velmi osobní cit přírodní. Příroda nebývá již tehdy Sovovi ani předmětem popisné manie, ani kulisou k malým a prázdným genrům. Sova začíná tu již někde míti k ní zvláštní bolestný vztah, vztah, jaký vede člověka, toužícího po očistě. Příroda bývá již tu Sovovi věčným zastřeným božstvem, božstvem meditace a ticha, božstvem, jehož chrám stojí ještě, kdy ostatní jsou již v ssutinách. Sovovi začíná již tu býti *příroda posledním refugiem*: utíká se tu již k ní jako člověk pošpiněný útlakem a podlostmi civilisace, jako člověk zraněný malým, znehodnoceným životem, jako člověk, jehož vnitřní neklid tiší se jen v její svatyni. Tedy člověk, vedený týmž citem, který stvořil v malířství v první půli devatenáctého věku *paysage intime*. Do-

vršenou kulturu tohoto vášnivého, cudného a čistého vztahu naleznete ovšem v pozdějších pracích Sovových, předem v některých krásných číslech prvního oddělení knihy „Ještě jednou se vrátíme“.

Ve čtvrté knize Sovově, která charakteristicky sluje *Soucit i vzdor*, blýská se již jiskrami nového světla. V básníkovi propuká tu již častěji odpor nad titěrností a malicherností současného života i současné literatury: touží psáti verše, jimiž by zachytil hlubší, nekonvenční pravdu a krásu, třebaš zněly drsně, touží po hlubokých a silných dojmech, chce „více myslet, cítit, být člověkem“ a ne „básnikovat v nízkém letu a filigránsky žít a mřít“. Touží v tlachavé době po heroismu mlčení („nevzdychej, nezaplač a ukryj babský klep“), v jehož dílně chce „stvořit v sobě muže a připravit ženu pro sklizně příštích věků“.

Mnoho hořkosti, mnoho bolesti, mnoho hoře slilo se zatím v hrudi Sovově, a výrazu dostalo se jim posud jen jaksi náhodně a neúplně. Doba byla těžká a temná, hluchá ke každému hlubšímu hnutí ducha. A srdce básníkové, citlivé na vše, trpělo jí více než srdce druhých. Bylo třeba, neměl-li pod tíhou tou se zhroutit, osvobodit se z ní, vyrůst z ní, vznést se nad ni: obrátiti její jed v požehnání. Bylo třeba *vykřiknout* z úzkosti a tísně doby: bylo třeba *činu*, bylo třeba *odvahy*, bylo třeba *očisty*.

A touto katharsí, ne uměleckou a básnickou, jako spíše ethickou, jest Sovova *Zlomená duše*: v ní očistil hruď a srdce od mnohého zoufání, bolesti a hrůzy.

Takováto díla neměla by se posuzovati obvyklým aparátem literární kritiky: jsou to vlastní akty sebevykoupení a vnitřního sebezachránění. Taková je genese a takový jest vývojový význam „Zlomené duše“: jest to kniha přirozeně zlomkovitá, nevalně komponovaná, nesouměrná, neklidně osvětlená — přirozeně, pravím, příliš přirozeně — nutně. Autoru šlo jen o to, aby nalezl jaký taký epický rámeček nebo nit, která by unesla a jak tak seřadila bolestné výlevy jeho nitra, výkřiky, hnus, ošklivost nad znehodnoceným českým životem. Rekem knihy jest typický

moderní člověk, *déplacé a dépaysé*, z nesvé doby a z nesvého národa, z nesvých kruhů a z nesvého povolání, „vykloubený“, příliš brzy zrazený a zhnusený, příliš silný než aby se asimiloval, a příliš slabý než aby si dovedl podrobiti a po svém zformovati život — a proto předurčený k zhynu. Člověk, který jako psychologický typ jest specifikon moderní literatury a dal by se zařaditi do dlouhé řady svých příbuzných, kamsi mezi „újezdního Hamleta“ a „přebytečného člověka“ Turgeněva a dekadentního přesycence Garborgova. Nemusím však snad dokládat, že o hlubší psychologickou analysu tohoto typu Sovovi zde nešlo: musil naléztí právě jen figuru, která by spojila a unesla vybíjející se bouři jeho nitra. Není zde proto také Sova parafrázem žádného moderního literárního díla: hněv, který jest tu jeho inspirací, jest hněv docela český: jsou to zcela české, speciálně *pražské*, veřejné, kulturní, literární a politické hříchy, které jej nítí a zažehují. A básník má i odvahu adresovati je docela na určité adresy (v oddílu „Smutky peripatetika“ kapitola II.). A jak pesimismus jeho není mu filosofickým cílem, nýbrž jen zbraní a prostředkem nápravy, ukazuje finale básně, kde nad kolébkou synka přítelova rek k smrti nemocný přeje si pro budoucí generaci života očištěného od bídy dneška a jeho rmutu. (III. kapitola oddílu „In urna perpetuum ver“.)

Jen slovo upozornění k formě básně. Každému, kdo má smysl stylu, jest jasno, že tato citová bouře nemohla se vybiti ve starých úzkých strofách, s dekoračně kresleným rýmem, znesvěceným tehdy tolikerym clownovstvím a tolikerou titěrností. A tak užil Sova příznačně místy drsného blankversu, místy volného verše, někde snad i dost blízkého próze: nejde tu o melodický zpěv, jde tu o to: vyrvat a vysvobodit ze sebe hrůzu a bolest.

Není náhodné, že v předmluvě k této knize hlásí se Sova k manifestu tak zvané *české moderny*. Znamé kritické literární boje leží mezi prvními knihami Sovovými a „Zlomenou duší“, a nebudiž to vykládáno na újmu významu Sovova (spíše naopak), řeknu-li, že svlažily kořeny jeho básnické osobnosti. Šlo tu právě

o něco daleko více než o pouhé literární směry: šlo o revisi, o očištění, o zhodnocení a posvěcení všeho duševního a kulturního života českého. Netvrdím tím, že snahy a city ty nežily v Sovovi: žily, a intenzivněji než v jiných. Ale posilnily a zažehly se také na příbuzném ohni bratrských duší: neboť jsou knihy, a nejsou to knihy nejslabší, na nichž tiše spolupracuje s básníkem němý dělník doby, generace, duševního vzduchu. Bude již pýchou naší, že jsme pojímali kritiku hlouběji než jako nástroj literární, že nám byla v první řadě *pathosem a inspiraci*. Musou Sovovou stává se od této knihy patrněji *hněv*, rozhorlený, očištný hněv, tato z posledních Mus, kdy ostatní, starší, již pomřely: hněv, Musa věku katexochen kritického.

Znamená-li „Zlomená duše“ ethické osvobození Sovovo, jsou *Vybouřené smulky* jeho osvobozením myslitelským a básnickým, jeho *činem* uměleckým a básnickým katexochen. Jest to kniha slavné a temné inspirace, kniha hlubokého pohledu na věci života a smrti, kniha vážná a opravdová až do zoufalství. Básník dal oku svému spočinout na mnohých a mnohých hodnotách života — a hle, rozplynuly se. Hněv jeho jest nekonečně hlubší, očištěný, filosofický a přeměňuje se na nejlepších místech v smutek, v hrdinský smutek těch, kdož pochopili a domyslili. Z revolty společenské, národní, časové stala se *revolta metafysická*. Naděje v kulturu klame, naděje reformy společenské klamou, ilusí jest každá svoboda a vyjma svobodu samoty a smrti — smrti daleko od této znehodnocené a otrávené země, která žije z propastí, z nepřeklenutelných propastí mezi snem a skutečností, svobodou a nutností. Kniha tato jest literární a umělecký *čin* ve vlastním smyslu slova: čin, jemuž v literatuře naší nemáme právě mnoho podobných a rovných. Kniha jest poselstvím neskonale smutným, ale i neskonale hrdým poselstvím k mužným duchům této země. V této knize přijal Sova křest, který dělá básníka básníkem: *křest tragiky*. Bezpečnost a noblesa její jest právě tragická. Jest to jeden z těch vzácných u nás pohledů v paradoxní, tragický zákon života, v logiku hlubší a temnější, než kterou pracuje

běžná škola a běžná literatura. Ve „Vybouřených smutcích“ dobyl si básník vnitřní svět a vnitřní říši, která jest královstvím mimo dosah vši násilnosti: zde *bydlí* Svoboda, neboť zde jsme v bratrství a v sousedství Smrti.

Co zbývalo po tom ještě Sovovi? Buď nic, nebo všecko. Ve „Vybouřených smutcích“ dobyl si říši síly: mohl v ní buď zemřít — nebo musil ji *organisovat*. *Učlenil*, mluveno carlylovským slovem, *své poselství*: uzpůsobit je za dar lidem. Sova jest básníkem příliš společenským, než aby byl mohl žít v ledově čisté samotě: a tak vznikl ten cyklus básní *Údolí nového království*, v němž chce svoji říši učinit užitečnou a to znamená služebnou lidem, v němž chce učít „rozdávat sladké mince“ svého nového království, na nichž „nebudou raženy hlavy Imperátorů, jen symboly horoucí lásky všech světů a nových lidí“. Sestoupil tu Sova nebo vystoupil? — Na to není prozatím odpovědi: na to může odpovědět jen dovršená žeň příštího života. Jisto jest jen tolik, že *začíná znova*. Neboť organisovat nové království, nemá-li se státi frází, znamená sám nový nesmírný cíl života. To, co podal k němu posud Sova v „Údolích“, jest jen nejvšeobecnější programová skizza: vlastní dílo musí býti úkolem celého jeho příštího života.

A ještě jen poznámku o *umělecké* hodnotě těchto knih, „Vybouřených smutků“ a nejlepších čísel knihy „Ještě jednou se vrátíme“. Znamenají i umělecký vrchol rozvoje Sovova: v nejlepších jejich číslech dobyl si více než svoji expresi, dobyl si, stvořil si svůj *styl* — styl stejně silný jako jemný, sugestivný i výmluvný, znamenitě uzpůsobený za nástroj k zachycení vnitřních horeček a visí. Přeložen do techniky verše zněl jeho problém často: stvořiti si tak zvaný *volný verš*. —

Nemám zde dosti času, abych mohl vyložit psychologii a etiku tak zv. volného verše. Mohu zde jen naznačit, že volný verš již samým svým smyslem a rozumem *předpokládá* verš starý, verš uzavřený, a že může mu rozumět a může jej cítit jen ten, kdo ví, že se jím rozbíjí a překonává verš sevřený. Raison d'être volného verše, jeho chuť a kouzlo, jest právě v tomto vědomí *revolty*,

osvobození, *probili* se z pravidelného schematu; jest to vědomí, že porušuju a přestupuju pravidlo a jeho kázeň.

Proto má volný verš uměleckou *oprávněnost* jen u básníků, kteří vyšli z verše uzavřeného a v horečném svém rozvoji, ženouce se za visí světa širší a vášnivější, sestupující do tmy dění a k hlubším, temnějším zdrojům života, *byli nuceni prolomiti uzavřenost* rytmického schematu a jeho uzavřenou pravidelnost. Proto volný verš má smysl jen jako *exponent vášnivého rozvoje*: neboť jen tu jest adekvátním, jen tu jest účelným, jen tu vyjadřuje funkci. Jest veršem nově objevených zemí, zemí přes noc vyvrěelých, kde není ještě pevných, ssedlých tvarů a linií, jest veršem sopečným, veršem revolty, veršem zjitřeným, veršem mladé a nové vise, veršem mladého pathosu — veršem kosmického rytmu příliš širého, než aby se dal, alespoň v první chvíli, směstnati do pravidelného schematu.

Volný verš, má-li býti opravdu veršem a ne prosou, musí býti *rytmický*, ano musí býti cítěn a tvořen *jemnějším a podrobnějším rytmickým svědomím* než uzavřený verš starý: verš pevný nese do jakési míry básníka, verš volný musí nésti a řídit stále básník sám. To znamená: básník musí ho rytmovati a instrumentovati daleko častěji: od představy k představě, od dojmu k dojmu, od obrazu k obrazu, od fráze k frázi — za báseň několikrát. To, čemu se říká volný verš, jest tedy stejně *zákonné* jako verš uzavřený, ale zákonnost ta musí se nalézati znova a znova.

Sova užil *velmi stylově* volného verše právě v básních revolty proti starému a ve visích nového světa a nového života: ve „Vybouřených smutcích“ a v některých číslech knihy „Ještě jednou se vrátíme“.

Skoro žádnou z těchto básní nedovedu si představit v uzavřeném a rýmovaném schematě veršovém, trochejském nebo jambickém, stejně jako ne velikolepé kosmické vise Březinovy a jeho evoluční dramata spravedlnosti, sehrávaná zástupy duší a věků. U obou básníků byl zde volný verš *nulnosti* — a proto jest *stylem*.

Jejich volný verš jest ostalě, jak jsem již řekl, velmi zikkonný: u obou básníků mívá relativně pevnou daktylovou kostru a bývá obyčejně členěn i architektonicky ve strofy: jde proti schematu, ale ne proti *zákonu a pojmové podstatě* verše, která sluje: rytmický útvar, rytmická organisace. —

V tomto přehledu Sovovy činnosti básnické vpadly mně dvě jeho práce, které dodatečně učením a stručně charakterisují. První z nich jest vášnivá invektiva *Theodoru Mommsenovi*, v níž básník velmi šťastně sloučil své živé a opravdové citění národní se svým individualistickým stanoviskem. Atakuje starého násilníka právě ve jménu „bezvládí duší“ a právem sebeurčení, které vindikuje i pro „omládlé národy“ — tedy docítění a domyšlení individualismu „Zlomené duše“ a „Vybouřených smutků“.

Druhá jest *Balada o jednom člověku a jeho radostech*, jakási tragikomedie malého, všedního, nízkého, požívavého člověka, který nesnese rány osudu, neštěstí, nedovede se pod ním obrodit a slabošsky hyne jako slabošsky žil, — jakási epická skizza ze „starého světa“ a paralipomenon staršího období Sovovy tvorby.

Stručněji zmíním se o prózovém díle Sovově, které od r. 1892 běží paralelně s jeho dílem veršovým, ač v posledních letech, kdy úsilí básníkovo obrací se k tvorbě rozměrných prací románových, zatlačilo je do pozadí. Zmíním se o něm stručněji *proto*, že po mém soudě nedospěl tu posud té charakterné umělecké a básnické čistoty a typické výraznosti, která jest vlastní jeho vrcholným knihám lyrickým. Tím nepravím, že tato část díla Sovova jest umělecky nezajímavá; naopak: jest tu mnoho impulsů, mnoho slibů, mnoho snah toužících a hledajících — chybí posud jen vlastní nová síla uměleckého stylu a vlastní tvůrčí potence velikého *uměleckého intelektu*, která by je zhodnotila definitivně v umělecké dílo a v umělecký čin.

Na prvních prózových pracích Schý vvoch, na povídkových studiích *Anně a Kaslě živořící*, leží týž šedivý střízlivý den jako na prvních jeho verších, jenže kalnější, zoufalejší: řekl bych *naturalistická mára*. Všechn život jest tu malý, skrčený, plazivý,

bezcílný a mrtvolný: život, neživot. Slabosilní lidé, sešlá individua mnoho theoretisují a filosofují jakýmsi prázdným, nesmyslným žvastem, potácejí se, rozčilují se, hryží se, spilají: jsme tu v louži života. Všecko zlomkové, roztržštěné, neklidné, skreslené: cítíte, že to jsou ilustrace a glossy k hořké, posměšné revoltní poesii Sovově, že nad nimi syčí týž ret posměškem zkřivený — a více než ret: trpící duch a zraňované srdce. Není tu umělecky nic radostného a silného, a přece jest to místy milé a jímavé: milé zjitřeným srdcem, ironickým soudcem života, které stojí za tím, milé poctivým pesimismem, který zde jako všude u Sovy i u každého opravdového ducha znamená vůli k pravdě a k utrpení.

Později lyrická sensitivita vítězí i tu nad dokumentem, nad popisem vnějška: dostáváme se blíže k pramenům básníkova vnitřního života, který se vylévá štědreji a jaksí bez prostředníků. Mním tím delikátní *Rozvíření samolářských strun* a *Lyrické vtěření duše*. Cena těchto čísel jest v tom, že zde podává Sova svůj umělecký autograf, nervní, horký výraz své duše — nic neretušovaného, nic nearanžovaného, žádnou oficielní, způsobilou a vyplianou práci pro široké obecenstvo. Jsou to zjitřené básně v próze, dojmy, závratě, křeče nervů i smyslů, ducha i srdce, zbožné meditace i ironické výpady, fragmenty osudů, chvíle zamlčení se duše na křižovatce drah — slovem: umělecký skizzář. Křehká nervní próza, která maluje více několika rozhozenými skvrnami než souvislými liniemi a více napovídá než vykládá a vysvětluje.

V rozměrném *Ivově románě*, první oficielní, řekl bych, Sovově práci prózové, která trpí trochu nepoměrem mezi objemem a obsahem, uklidnila se tato zjitřená vášnivost a ztuhl tento hledající nepokoj příliš rychle, aby se to mohlo státi bez újmy vnitřní, rytmické a organizační síly básnické. Kniha tato, zasypaná chválou — tou pověstnou, lacinou a nezávaznou českou chválou —, má, jak rozumí se u Sovy samo sebou, nejednu čistě citěnou a myšlenou stranu, ale jako celek zdá se mně býti příliš *příjemnou*

čelbou, než aby mohla býti uměleckým činem — což mně znamená: hlubokou, temnou a vášnivou, z kořenů bytí úpící a tryskající písní, kterou se osvobozuje a roste básnická osobnost.

S daleko menším již souhlasem potkala se poslední a nejrozsáhlejší posud prosaická práce Sovova *Výpravy chudých*. A přece, zdá se mně, nestojí pod „Ivovým románem“. Básník rozšířil tu značně své pole: snažil se vniknouti v to, co bych nazval sociální logikou, v ty tajemné dráhy, kterými jednotlivec působí na společnost a kterými společnost proměňuje jednotlivce. Nepravím, že zde Sova zmohl svůj úkol, — pravím jen, že vztýčil si cíl vyšší než v „Ivově románě“, a že jest nutno v umění vztyčovat si vysoké cíle, neboť člověk roste jen jimi. A zase nová verze staré Sovovy inspirace: hněvu nad znehodnocením života a jeho znehodnotiteli a stará víra jeho, že čestný silný jedinec nemůže zahynout, poněvadž společnosti jest ho třeba k obrodě. Žel, že to všecko z knihy musíte spíše uhádnout a vytušit než můžete prokázat: autor naráží tu spíše na něco než si to uvědomuje a než to umělecky hodnotí. Kniha jest roztržštěná, rozběhlá v několik směrů, které si překážejí a vzájemně se matou. A pak jsme tu stále teprve v předsíni, v pronau kultury; celý román točí se kolem hmotného zaopatření — a kulturní problémy začínají teprve za ním. To, čemu říkají Němci *Lebensroman* ve smyslu Goethově, Novalisově nebo Kellerově, znamená tvořiti typické společenské osudy a pracovat na kulturní víře zítřka: stupňovati a očišťovati jednotlivce společností a společnost jednotlivcem a *tvořiti tak neb zjemňovali kulturní svědomí*. To znamená: *literární a umělecký čin stupňovali činem kulturem*.

Proč zde vykládám tyto věci? Jen proto, abych akcentoval, že vlastní básnický a umělecký čin v próze od Sovy musíme teprve čekat. Jen proto, abych ukázal, že jest předčasné uzavíratí dnes účty se Sovou jako prosatérem. Všecka krása, všecko kouzlo a sám smysl života jest v tom, že má pro sebe zítřek — pole šílených rozvojových možností a nadějí. A zítřek básníkův jest tajemnější než zítřek kohokoli druhého pod sluncem. Kdo ví,

jakou látku přinese zítřek básníkovi sensibilitě a jeho organizačnímu a stylovému smyslu? Jak příbuznou, jak shodnou, jak *korespondující* látku? Jakými blesky zažehne zítřek ovzduší jeho napjaté citovosti. Nezapomínejme, že nejkrásnější ze života básníkova jest veliké rozpětí jeho vývojové dráhy: v něm jest, *ono* skládá drama jeho života. Nezapomínejme, že bylo velmi daleko od prvních veršových knih Sovových k jeho vrcholným dílům, „Vybouřeným smutkům“ a „Údolím nového království“: proč by nemohla býti v próze jeho vývojová dráha ještě delší — tím delší, čím složitějším, záhadnějším, mladším útvarem jest moderní román? A nezapomínejme především, že na díle básnickém musí pracovat vedle básníka i sama doba, sám jeho národ — ne vědomě, ale tím, že rozlévá kolem něho krásu a radost, sílu a něhu svého hlubšího života a napojuje kořeny jeho čistou, čestnou důvěrou.

Čtyřicet let není věkem a nejméně jest věkem u básníka, umělce, tvůrce. Abych uvedl několik jmen a příkladů: v čtyřiceti letech nemá Stendhal napsány ani „Le rouge et le noir“, ani „Chartreuse de Parme“, to znamená díla, jež jsou vrcholem jeho rozvoje a nesou k nám odkaz jeho osobnosti. Hebbel nemá napsaného „Gyga“, to znamená nejcelejší své dílo umělecké a básnické, to, v němž se vtělila a strávila s nejmenšími zlomky jeho psychická intuice temné hloubky a paradoxně zákonné krásy. Ibsen nejen že nenapsal do čtyřicítky „Rosmersholm“, „Divokou kachnu“ a „Heddu Gablerovu“, to znamená díla svého nejvlastnějšího pathosu, — nenapsal ani „Juliána Apostatu“, dílo součtu, bilance, rozhledu a křižovatky. A stejně jest tomu s Rodinem, Puviselem de Chavannes, Böcklinem — a u nás Smetanou a Nerudou: ti všickni rozbíhají se teprve v tomto věku k vlastním svým útokům.

Proč jmenuju zde tato jména protagonistů v dramatech moderní myšlenky a moderního snu? Abych vám osvětlil a příklady doložil *svoji definici básníka: býti básníkem znamená mi právě zachovati se dlouho duševně mladým, zeslati pozdě, daleko později*

než jiní lidé a vlastně: nezestarál nikdy. Básník, opravdový básník umírá vždycky mlád: ať umírá na úsvitě mužných let jako Keats, Lermontov nebo Shelley, ať umírá v pozeňnaném věku Goethově a Browningově.

Žel, nikde nestárne se rychleji než v Čechách, a přece nikde nežije se pomaleji než v Čechách. Tázal-li by se mne někdo, abych mu co nejstručněji a nejtypičtěji řekl, v čem vidím specificky českou bídu, uzavřel bych ji do této věty: nikde nestárne se rychleji než v Čechách a přitom nikde nežije se pomaleji než v Čechách. Jinde v čtyřiceti, v padesáti, v šedesáti letech umělci ještě hledají a rozvíjejí se — u nás chce býti každý v pětácticeti, čtyřiceti hotový: hotový jako dobře vypálená cihla, které nelze nic ubrat ani přidat. Zapomíná se, že pak jest také — hotov. Všem běží jen o to, aby si osvojili jakous takous hmotnou dovednost a hotovost, manýrku a šablonku, a jí vyrobili pak největší počet kusů.

Není náhodou, nýbrž důsledkem tohoto názoru, že se tolik cení u nás práce a výlučně *práce*: zapomíná se, že literární práce není ještě uměleckým *dilem*, neboť žádá ještě jakési tajemné plus: dílo musí býti vedle práce a *před prací činem*. Jen činem roste, jen činem osvobozuje se básnická duše. A jedním z mála českých lidí, jichž nejlepší práce byla zároveň činem, jest i Sova. A proto má právo, aby *jako každý čestný, svobodný, zápasící duch* byl měřen mírou vlastní hrudi: svojí čistou touhou a snahou a byl uctíván zejména důvěrou.

Neznáme uctívati ještě svoje duchy, svoje básníky, svoje tvůrce, svoje bojovníky. Neznáme této vlastní kulturní ctnosti. Nevíme zejména, že správně uctívati znamená účastniti se v jich díle, spolupracovati o něm. Veliký americký básník a filosof míní, že nejvzácnějšími dary země má býti uctíván básník a myslitel. A není vzácnějšího koření v naší zemi nad důvěru. Neboť důvěra jest oddanost duše, prozřetelná a starostlivá moudrost, síla, sbližující a posvěčující toho, komu se věnuje. To není uctívání hlučné, necudné, slovy, kadidlem, divadlem, věncem: to

jest láska *kořenů* bytosti básníkovy, svlažení jich rosou tišší a diskretnější než rosa půlnoční.

Jakoby policejními agenty obklopen jest v Čechách každý tvořivý a myslivý člověk, strážěn, hlídán, interpretován za každým krokem. Zapomíná se, že pod denním dozorem daří se snad dobře kapusta a celer, že opatrnou nedůvěrou lze snad vyhlídat kotě nebo kuře — ale že špatně se daří v tomto chladném, lstivě nedůvěřivém, pořouchlém a klepařském vzduchu velkodušnosti a odvaze. Zapomíná se příliš, že všecko krásné a veliké tryská jen z *volné* duše, že roste, projevuje se *svými, volnými* drahami, že stimulans jeho jest právě jen zodpovědnost sobě samému. Zapomíná se příliš, že svobodný duch má právo žádati, aby byl uctíván důvěrou, důvěrou v čistotu a čestnost své snahy.

Význam Sovův je v tom, že svým způsobem a za sebe vedle několika krásných duchů cizích i našich opakoval nám a promyslel hrdé a radostné poselství ethického individualismu: totiž *že svobodný člověk, myslící a zápasící, nese si ve vlastní hrudi svůj zákon, že jen takový člověk může dojít spásy a obroditi společnost, že v nesvobodě není ničeho, ani smrti, jen uhnívání a llení.*

Domysleme a docelme tedy jeho myšlenku a odpovězme na ni důvěrou v čestnost a opravdovost duše jeho, a nejen jeho, nýbrž *každého svobodného, zápasícího a myslícího ducha našeho.*

Diderotův výkřik „rozšiřte boha“ musíme si přeložit do češtiny zvláště pečlivě: rozšiřte vlast, rozšiřte sebe, rozšiřte své nitro, rozpněte je krásným rozpětím důvěry, síly, heroismu. Čechy jsou malá, úzká, těsná země: tím více jest třeba v ní rozpínat svoje nitro, rozšiřovat svoji duši.

Rozšiřováním nemíním ovšem zplošťování. Rozšiřovat jest zvětšovat, zvyšovat, a to značí již i prohlubovat. Nehlásám tím lhostejnost, nýbrž naopak: *zájem*, účinný zájem. Nehlásám tím toleranci, naopak: vášně a třebas odpor a boj, neboť boj jest výrazem a důkazem zájmu — ale boj čestný a opravdový. Nehlásám tím odstranění kritiky, naopak: *její stupňování* — neboť kritika jest usoustavněný zájem, usoustavněná péče, usoustav-

něné spolupracovníctví, usoustavněná prozřetelnost. Ale kritika není podezíravost, kritika není klepařství, kritika není lest a chlad, kritika není tupost duše a srdce: kritika naopak jest nejprve a předem zjemnělá sensibilita, zjemněná až do předvídavosti. —

Dobrotiví bozi milovali posud Sovu Antonína. Myslím, že Sova Antonín jest jim dnes dlužen víc než ovci nebo kozla. Pamětlivi křehkosti lidské, neudělali ho ani členem akademie, ani redaktorem vlivného listu, ani modlou koterie nebo společnosti, ani knězem církve nebo církvičky, slovem žádnou oficiální veličinou — to znamená: *neztížili mu možnost rozvoje*. Ostříhali také stezek jeho a nezavedli ho, pokud vím, alespoň ne na dlouho a trvale, k žádnému ani dlouhému, ani kulatému stolu, neztovaryšili ho v žádném literárním cechu, nepobratřili ho s žádným pivně-literárním kroužkem.

Prosme tedy bohy, aby ani napříště neztěžovali mu rozvoj. A básníka Sovu uctěme důvěrou v čestnost a sílu jeho duše, důvěrou, že si jej neuzavře sám.

Básník tragických osudů

Úvodem k tragedii Gyges a jeho prsten

Friedrich Hebbel jest z nejabsolutnějších dramatiků, sám typ dramatického básníka, který sbírá a nese na sobě ctnosti celého rodu v rybě tak vášnivě charakterní, že se zdají chvílemi a místy nezúčastněnému oku až karikaturní: dramatická vise světa a života jest v něm ztělesněna jako jen ještě v několika málo recích a polobozích světové literatury.

Nejpřesvědčivější důkaz jeho dramatické plnokrevnosti a čistokrevnosti vidím v tom, že spád a vítr básnické logiky, která nese jeho dramata a těsná v nich co nejužší žár i mráz, smyslnost i abstrakci, ukrutnost i něhu, pathos i dialektiku, rytmuje a bičuje i jeho život: jeho život není jen dílem jeho charakteru, ale i jeho *intelektu*, který nebyl u něho dokonce tou chladnou a vedlejší schopností, jakou bývá u průměrných lidí, nýbrž skutečným žhavým hvězdným jádrem a ohnivým středem bytosti, organisujícím celý ostatní svět funkcí a vrstvicím jej kolem sebe.

Život Hebbelův od jeho mládí až do jeho smrti je dramatický a dramatický právě stílem stavby a logiky jeho dramata.

Již jeho přátelé divívali se, jak v hovoru náhle dovedl přejít od měkké něhy k vášnivé energii — s touž náhlostí, kterou známe z jeho dramata.

A čtu-li dnes jeho slova a výroky, ať pronesené, nebo napsané, vidím zřejmě, že jsou téhož zrna a téže ražby jako věty jeho nejlepších dramatických rekvizit, a myslím, že většina jich mohla býti ve své lapidární kráse a zbrojné záři, ve své paradoxní hotovosti a vášni svého dostřelu vyřknuta stejně dobře ve vrcholných